

Exposar l'altre o exposar-se a un mateix [1]

Joan Bestard

Director del Departament d'Antropologia Social i d'Història d'Amèrica i Àfrica.
Universitat de Barcelona

Hi havia una època en que els museus etnogràfics s'assemblaven als hivernacles dels jardins botànics de les grans metròpolis. Tant en els museus com en els hivernacles s'hi trasplantaven les espècies exòtiques que podien subsistir gràcies a una atmosfera artificial que assegurava el seu manteniment. Hi havia, tanmateix, una clara diferència entre les espècies dels jardins de plantes i els artefactes exposats en un museu etnogràfic. Els magnífics palaus de cristall proporcionaven una atmosfera que feia que les plantes creixessin vigoroses, mentre que les vitrines dels museus etnogràfics eren l'evidència de la mort de l'objecte. Aquells artefactes, desarrelats de la xarxa d'intencionalitats que havien fet possible la seva producció, es convertien en testimonis muts d'unes cultures a punt de desaparèixer. La seva presència al museu etnogràfic certificava la seva mort. Mentre que l'atmosfera artificial dels hivernacles proporcionava un medi ambient adequat a les espècies arribades d'altres climes, l'atmosfera del museu amb les seves vitrines i sistemes de classificació naturalistes feia perdre l'autenticitat de l'objecte. Davant d'aquella situació només quedaven dues alternatives al visitant que podia resistir l'atmosfera sovint enrarida del museu. O bé es convertia en fetitxista i es deixava fascinar per la màgia d'uns objectes que el traslladaven als seus somnis d'infància, o bé tractava de reconstruir la vida dels objectes situant-los de nou en la cultura que els hi havia proporcionat el seu origen. La primera solució va ser la que adoptaren els artistes moderns d'avantguarda tot convertint alguns d'aquells objectes en obres mestres universals. Recordeu el descobriment de l'art primitiu per Picasso en l'atmosfera enrarida del Museu de Trocadero de París. La segona solució va ser la de l'antropòleg modern que afirmava que l'única atmosfera propícia n'era la cultura original.

En un museu etnogràfic no s'exhibien cultures, s'exposaven artefactes. Alguns d'aquests objectes van aconseguir amb el temps el reconeixement de la universalitat de l'obra d'art, però la majoria es van quedar com a testimonis d'altres cultures. El públic que apreciava aquests artefactes era molt especial. Era una élite educada, masculina i de raça blanca. Però amb el temps, aquesta mateixa élite va deixar aviat de fascinar-se per l'exòtic –aquestes sensacions es posen en mans del turisme de masses– i abandonà el museu etnogràfic. De la mateixa manera, molts antropòlegs i antropòlogues formats en el treball de camp no creuen necessari documentar-se amb les peces de museu i fins i tot arriben a considerar l'adquisició de nous artefactes com a un acte d'espoli, i no com a una acció de conservació científica. Algunes de les peces que van fascinar clarament als artistes moderns d'avantguarda emigraren de les velles vitrines dels museus etnogràfics per ocupar els espais de l'art universal, tal com va succeir amb les peces que poden contemplar-se actualment al Pavelló de Sessions del Museu del Louvre.

L'atmosfera enrarida de les vitrines del museu ha fet visible el caràcter nòmada i difícilment classificable d'aquests objectes. De fetitxes i objectes salvatges han passat a obres d'art universal; de preuats testimonis d'una cultura a testimonis de l'espoliació colonial; d'objectes sagrats a icones de la identitat cultural. El públic potencial dels museus etnogràfics també ha canviat radicalment. Aquell conjunt de ciutadans compost per homes blancs cultes que ampliaven la seva sensibilitat gràcies als objectes dels altres, s'ha transformat en un públic multicultural que va a contemplar a les antigues metròpolis colonials part de la seva història i de la seva cultura. Ja no és possible exhibir a un altre distant, sinó que ens exposem a nosaltres mateixos, aquest conjunt de ciutadans multiculturals que habitem a les ciutats.

Aquesta nova situació ha provocat que als vells museus de etnografia hi bufin vents nous que han renovat l'atmosfera que deixava morir un conjunt d'artefactes que per vocació o per necessitat eren nòmades i difícilment classificables a les seves vitrines naturalistes. Les dificultats per exposar-los ha fet renovar la museografia etnogràfica i els seus museus són ara un dispositiu per reflexionar sobre els artefactes i la nova relació que establím amb els altres i amb nosaltres mateixos. Són museus inclassificables que suggereixen noves formes de mirar allò que ens costa pensar sobre nosaltres mateixos. Així, preguntes com ara què és un cos adquireixen noves dimensions que no poden fer-se tot contemplant un nu en un museu de belles arts o un esquelet en un museu d'història natural. Si el visitant del museu del Quai Branly està disposat a exposar-se a si mateix, podrà ser subjugat pel fetitxisme els objectes. Podrà veure els artefactes des de diferents perspectives i tractar de comprendre les diverses ontologies que els van fer possibles. El recorregut en principi sembla molt simple: va transitant pels diferents continents -Oceania, Àsia, Àfrica i Amèrica -, però el visitant pot anar i venir d'uns temes als altres i inquietar-se a partir dels objectes.

1 : Musée du Quai Branly. Expositió permanent. Vista de les vitrines de la zona d'Oceania. 13 de juny de 2006

© musée du quai Branly. Fotografia: Antonin Borgeaud

Davant les magnífiques escultures de Melanèsia haurà de pensar sobre els avantpassats i la mort, així com en el prestigi masculí davant algunes arts del cos polinesi o bé en el temps dels somnis davant les pintures sobre escorça d'Austràlia. Es plantejarà diferents formes de relació amb la naturalesa davant la complexa vestimenta i el tambor del xaman siberià i es deixarà seduir davant la riquesa tèxtil dels pobles asiàtics. Al nord d'Àfrica, davant la varietat de robes i vestits haurà de reflexionar sobre la complexa relació entre masculí i femení. A l'Àfrica sub-sahariana no podrà recórrer al recurs de la representació quan contempli les magnífiques escultures lleugerament asimètriques que simbolitzen els esperits i haurà de cercar noves formes de mirar les màscares no pensades per a ser contemplades per les societats secretes que les van idear. A Amèrica del Nord la sofisticació de les màscares, que sempre en mostren una altra al darrere, obliguen a conceptualitzar una nova relació entre la interioritat i l'exterioritat dels éssers, mentre que a les planes el visitant es veurà obligat a repensar la relació entre masculí i femení. Sorprenentment, allà, l'art figuratiu està en mans dels homes, mentre que l'art abstracte és exclusivament femení. Finalment, a l'Amazònia, davant de l'art de les plomes i la pintura corporal ens veiem obligats a pensar la relació que el cos humà estableix amb els altres cossos no-humans.

2 : Musée du Quai Branly. Expositió *Qu'est-ce qu'un corps?*. Musée du quai Branly, fins al 23 de setembre de 2007.
© musée du quai Branly.

Evidentment aquest petit resum d'un recorregut no esgota la riquesa d'una visita que es planteja com un viatge iniciàtic. Tot el recorregut es fa en una atmosfera de semi-penombra a la que s'arriba després d'un laberint. Una metàfora que defineix molt bé la relació que establim actualment amb els altres

i amb nosaltres mateixos; una relació més lliure i propera, però al mateix temps no exempta d'obscurantismes, temors i tensions.

NOTES

1 - Article publicat originalment en castellà el 14 de març de 2007 a La Vanguardia, al Suplement Cultura